

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017

Sayfa: 3122-3139

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[24-11-2017] – [26-12-2017]

Ravzatu'l-'Ukûl Adlı Eserde Geçen Mesel Örneklerine Dair Bir İnceleme

Aladdin GÜLTEKİN

Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fak. TİB

Asst. Prof., Karabuk University, Theology Faculty

Orcid ID: 0000-0003-2302-7452

aladdingultekin@yahoo.com

Öz

Atalarımızdan bize yadigâr kalan pek çok muhteşem miras arasında onların bize bıraktıkları oldukça fazla eşsiz yazılı eserler önemli yer tutmaktadır. Son birkaç yüzyılı görmezden gelirse ecdadımız gelecek kuşaklar için arkalarında bıraktıkları pek çok edebi eserini kendi dili ve alfabeti ile değil, daha çok Arapça ve Farsça olarak kaleme almışlardır. Bu eşsiz eserlerden biri de Muhammed b. Gazî'nin *Ravzatu'l-'Ukûl* adlı mensur eseridir.

Bu makale Türkçede atasözü, Arap edebiyatında ise mesel olarak bilinen ifadelerin, oluşumları ve sonrasında kullanımları ile ilgili bir araştırmanın, *Ravzatu'l-'Ukûl* adlı mensur eserde mesel olarak kullanılan ifadeler üzerinde yansımaları şeklinde görülmelidir. Ülkemizde çok fazla tanınmayan böyle değerli bir eseri ve onun müellifini ilim dünyasına bir nebze tanıtabilirsek kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Muhammed b. Gâzî el-Malatyavî, el-Malatyavî, Ravzatu'l-'Ukûl, Mesel, Hikmet.

An Examination of The Examples of Proverbs Found in Rawdat al-Uqul

Abstract

Among the magnificent pieces of our rich heritage are numerous literary works. Our ancestors have left future generations a great deal of books written in Arabic or Persian. On the contrary, their native language, Turkish has not enjoyed such popularity until recent centuries when it has been increasingly preferred in the literary. One of these unique works, that are written in a language other than Turkish is *Rawdat al-Uqul* by Muhammad b. Gazi.

This study presents an examination of the usage and formation of proverb, a literary term, which means *mathal* in Arabic and 'atasözü' in Turkish. It would be a great pleasure to provide a partial introduction to such a valuable yet lesser-known work in Turkey and its author to the academic world.

Keywords: Muhammad b. Ghazi al-Malatyawi, al-Malatyawi, Rawdat al-Uqul, Proverb (mathal), Wisdom (hikma)

Giriş

Muhammed b. Gâzî ve Ravzatu'l-Ukûl

Adı ve nisbesi eserinde pek çok defa Muhammed b. Gâzî el-Malatyavî şeklinde geçen müellifin bahsettiği olaylar ve şahıslardan anlaşıldığı kadarıyla on ikinci yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir.¹ Ülkemiz ilim dünyasının pek yakından tanımadığı Anadolu'da yazılmış Farsça eserler arasında önemli bir yeri bulunan *Ravzatu'l-Ukûl* ve onun müellifi Muhammed b. Gâzî el-Malatyavî'nin eserinde geçen mesellerin tamamı olmasa da, bir kısmını "**Ravzatu'l-Ukûl Adlı Eserde Geçen Mesel Örneklerine Dair Bir İnceleme**" başlığı altında ele alıp işleyeceğiz. Esere Ahmet Ateş "XII-XIV. Asırlardaki Anadolu'da Farsça Eserler" başlığını taşıyan makalesinde kısmen, daha öncesinde ise Houtsma, el-Malatyavî ve eserinin Anadolu kültür tarihine katkısını bir makalesinde ifade etmiştir.² Ülkemizde bu eser üzerinde ilk çalışmayı yapan Prof. Dr. İbrahim Düzen eseri tahkik etmiş ancak yayınlamamıştır.³ Arapça çok sayıda meselin bulunduğu bu eserde yer alan doksan altı hikâyede geçen mesellerin tamamı bir makale araştırması için çok kapsamlı olacağı için değişik hikayelerde geçen mesellerden seçmek suretiyle inceledik.

Muhammed b. Gâzî'nin yaşadığı XII. yüzyılın son dönemi, yönetimi altında bulundurduğu yerlerin idaresini on bir oğlu arasında taksim eden Anadolu Selçuklularının Sultanı II. Kılıçarslan'ın idaresine denk gelmektedir.⁴ Bu dönem, III. Haçlı ordusu hareketi ve Selçuklu Devletinin iç çekişmeleri sebebiyle sıkıntılı günlerin yaşandığı bir zaman dilimidir.⁵ Üst makamlarda sergilenen güç mücadelesi, alt mertebelerde makam ve mevki kazanma şeklinde kendini göstermekteydi. Bu sebeple devlet idaresinde iftira, kıskançlık, rüşvet, adam kayırma vb. gibi hasletler yaygınlaşmıştır. Nitekim bu durumu el-Malatyavî eserinde son derece ağır bir dille eleştirmiştir.⁶ Anadolu coğrafyası, Malatyavî'nin yaşadığı asırda ve Moğol istilasından önce ilim merkezleriyle irtibat halinde olup kültürel bakımdan önemli bir yere sahipti. Bu topraklardaki zenginlik ve refah, eserleri günümüze kadar ulaşmış, Amir b. Muizzî, Ömer Hayyâm, Enverî, Nizâmî, Sadî Şirâzî,

¹Muhammed b. Gâzî Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, (tahk: İbrahim Düzen, Erzurum: Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, 1978), c. I, s. 10.

²Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 1.

³İbrahim Düzen, *Muhammed b. Gâzî el-Malatyavî ve Eseri Ravzatu'l-Ukûl*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), s. 8-9.

⁴Nâsirüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Ali Ca'ferî Rugadî Münşî İbn Bibi, *el-Evamirü'l-alaiyye fi'l-Umuri'l-alaiyye* (çev. M. Nuri Gencosman, Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), s. 27-28; Düzen, *el-Malatyavî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 11.

⁵İbn Bibi, *el-Evamirü'l-alaiyye* s. 38-41; Düzen, *el-Malatyavî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 12-13.

⁶Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 13.

Firdevsî gibi pek çok edebi şahsiyetin yetişmesine sebep olmuştur. Bu dönemde *Ravzatu'l-Ukûl* adlı eserin de aralarında bulunduğu pek çok kıymetli eser Farsça yazılmıştır.⁷ Muhammed b. Gâzî, Anadolu kültürel ve manevi hayatında katkıda bulunan, mutasavvıf İbnu'l-Arabî'den etkilenmiştir.⁸

Günümüze ulaşan *Ravzatu'l-Ukûl*, *Barîdu's-Saâde* adlarında iki değerli eseri bulunan Muhammed b. Gâzî'nin hayatına dair bilgiler kaynaklarda geçmemektedir.⁹ Ancak kendisi hakkındaki bilgiye yine kendi ifadesiyle eserinin ilk kısmında değinmiştir.¹⁰ Malatyavî, yaşantısını *Kelile ve Dimne* adlı eserde geçen Doktor Borzo'nunkine benzetmiş ve onun üslubuyla eserinde anlatmıştır.¹¹

Küçük yaştan itibaren babasının teşviki ve yönlendirmesi ile iyi bir eğitim alan Malatyavî, bu eğitiminin semeresini aldığı *Ravzatu'l-Ukûl*'da ifade etmiştir.¹² Muhammed Gâzî devlet görevi almış ancak daha sonra bu görevi kabul etmesinin, tecrübesizliğinden ve hevâsından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu görevde iken kıskançlık, iftira ve karşı karşıya kaldığı başarısızlıklar onu ümitsizliğe düşürmüş olabilir. Devlette ilk olarak münşi¹³ görevi ile çalışmaya başlamış, kısa sürede kendisine Muizziddin Kayser Şah tarafından vezirlik görevi verilmiştir. Yaptığı çalışmalar bazı kimselerin rahatsız olmasına yol açmış ve bu sebeple düşmanları artmıştır. Bu düşmanlarının hakkında yaptıkları iftira ve yalanlar sebebiyle görevden ayılmak zorunda kalmış hatta Harran'a sürgün olarak gönderilmiştir. Büyük oğlunun isteği ile küçük oğlu için telifine başladığı *Ravzatu'l-Ukûl*'u tamamlamış ve Malatya'ya dönerek eseri Rukneddin Süleyman Şah'a takdim etmiştir. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Birinci İzzeddin Keykâvus'a nahiv öğretmiş, onun talebi üzerine *Ravzatu'l-Ukûl*'dan dokuz sene sonra hadis, darb-ı mesel ve hikmetli sözlerden ibaret *Barîdu's-Saâde* adlı eserini telif etmiş ve sultana takdim etmiştir.¹⁴ Muhammed b. Gâzî'nin kaynaklarda geçmeyen ancak *Ravzatu'l-Ukûl*'da bilgi verdiği *Murşidu'l-Kuttâb* adında bir eseri daha vardır.

Mesel

⁷ Düzen, *el-Malatya'vî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 14.

⁸ Düzen, *el-Malatya'vî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 15.

⁹ Düzen, *el-Malatya'vî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 17.

¹⁰ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, metin, s. 8.

¹¹ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, metin, s. 8-10; Düzen, *Muhammed b. Gâzî el-Malatya'vî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 18-19.

¹² Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, metin, s. 11, Düzen, *el-Malatya'vî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 19-21.

¹³ Selçuklu Devletinde Divan ve Tuğra kısmında ikinci reis olarak çalışana verilen görev unvanı.

¹⁴ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, metin, s. 13-16; Düzen, *el-Malatya'vî ve eseri Ravzatu'l-Ukûl*, s. 24-29.

Lügatte “م ث ل” kökünde gelen mesel (المثل), okunma durumuna göre ve kalıbının değişmesi ile anlam değişikliğine bir isimdir. Örneğin, ayakta durmak anlamına “مُثُول”, örnek anlamına “المثال”, bir şeyi andırmak anlamına “المماثلة”, başkasına benzetmek anlamına “التمثيل”, bir şey ile benzeşmek anlamına “التمائل”, söz esnasında “هذا مثل الشيء ومثله” ifadesi gibi iki şey arasındaki benzer, denk, delil veya hüccet ve gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁵

İnsanların yaşamlarında ortaya çıkan ilk olay (vârid) için kullandığı sözlü ifadenin sonraki bir zaman diliminde ortaya çıkan ve ilkinde benzeyen yeni bir olay için kullanılmasına “darbu'l-mesel” denilmektedir. “İrsâl-i mesel” ise söz arasında izah veya pekiştirme amacıyla mesel ve vecize söylemektir. Mesel için yaşanmış olan ve söylenmesine kaynaklık oluşturan ilk “mevrid”, bu olaya benzeyen bir sonraki yeni durum için aynı ifadelerle ikinci kullanımına “madrib” denilir. Kaynağı bilinsin veya bilinmesin her meselin bir mevridi, bir de madribi vardır. Zira mesel için “madribi mevridine benzeyen” anonim söz şeklinde tarif yapılmıştır.¹⁶ Bu farklılıklar ışığında mesel için bir tanım yapacak olursak; geçmişten günümüze insanların zaman içinde tecrübe ve deneyimlerini değiştirmeyen ifadelerle, özlü söz ve hüküm bildiren yapıyla, genellikle mevride benzeyen madrib için örnek vermek amacıyla kullanılan ve söyleyeni bilinmeyen özlü sözdür diyebiliriz.¹⁷

Bu tanımdan hareketle meselin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Lafzının kısa, anlamının doğru olması.
- Söyleyeninin bilinmemesi ve yaygın kullanılması.

¹⁵Ayrıntılı bilgi için bakınız, Ebu Abdurrahman Halil. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu'l-Ayn*, (tahk: Mehdi Mahzûmî- İbrahim es-Sâmîâî, Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-Hilâl, ts.), bkz. م ث ل maddesi; Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, (2. Baskı, tahk: Muhammed Ebû Fadl İbrahim-Abdulmecid Katamış, Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1988), c. I, s. 7; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh, tâcu'l-luga ve shâhu'l-Arabiyye*, (nşr. Ahmet Abdulgâfur Attar, Kahire: 1984, c V, s. 1816; Muhammed Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (nşr. Mustafa Hicâzî, Kuveyt: 1998), c. XXX, s. 380; Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: ts.), c. XI, s. 610; Mecdu'd-Din Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (Beyrut: Mektebetu't-Tahkîk ve't-Turâs fî Muesseseti'r-Risale, 2005), s. 1056; Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir er- Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, (Beyrut: 1986), s. 257; İsmail Durmuş, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004). c. XXIX, s. 293; Sami Atâ Hasan, “Emsal fi'i-Kur'ani'l-Kerîm Hasâisuiha't-terbeviyye ve semâtuha'l-Beyâniyye”, *Dirâsâtu'l-Ulûmi's-Şer'iyye ve'l-Kânûn, el-Câmiâtu'l-Urdumiyye* 38, (2011): s. 20.

¹⁶ Durmuş, “Mesel”, s. 293; Yakup Kızılkaya, “Arap Dilinde Meselin Darbı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 42, Erzurum: 2014, s.281; Ahmet Bulut, “Emsalu'l-Kur'an”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı III, c. III, 1991, s. 46.

¹⁷ Durmuş, “Mesel”, s. 293; Şeyh Sabır Hasan Muhammed Ebu Süleyman, “Emsalu'l-Kuran”, çev. Mustafa Hocoğlu, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun: cilt 12 Sayı 1, s. 262.

c- Mesel olmuş ifadenin değişmeksizin olduğu şekil üzere kullanılması.

d- Mevrid ile madrib arasında teşbihe imkân verebilmeli.¹⁸

Yukarıda saydığımız bu özelliklerin bir kısmını üzerinde taşıyan ve bazı emsal kitaplarında deyim, vecize, hikmet, (kelâmıkibar), mükennâ, mübennâ, tağlib tesniyesi, “افعل من...” gibi ifadeler mesel olarak zikredilmektedir. Oysa bunlar arasında önemli farklılıklar vardır.

Bu karışıklık en fazla mesel ile hikmet arasında kendini göstermektedir.

Oysa bu ikisi arasında önemli farklılıklar vardır:

1- Mesel bilinen bir olaydan kaynaklansa da zamanla yaygınlaşmış kamuya mal olmuştur. Hikmet ise çoğunlukla kamuya mal olan seçkin kişilerin (peygamber, filozof, düşünür, şair, edip, hatip, âlim) genellikle nasihat verme amacıyla söylemiş oldukları anonim olmayan özlü sözleridir.

2- Mesel veciz olur, hikmet ise veciz olmayabilir.

3- Meselde amaç delil sunma, hikmette öğüt ve irşattır.

4- Meselin özü teşbihtir, hikmetin ise, mana doğruluğudur.

5- Mesel doğru görüş bildirmeyebilir, hikmetin ileri sürdüğü görüş ise mutlaka doğru olmalıdır.¹⁹

Ayrıca klasik emsal kitaplarında yer verilen “رحمه اهلا وسهلا، الحمد لله، سبحان الله” gibi günlük hayatta kullanılan ve meseli tâbir, taklidî ibare diye de bilinen deyim ve ifadeler ise bağımsız cümle olmayıp, teşbih ve icaz içermedikleri için mesel değillerdir.²⁰

Ayrıca, “...مَثَلٌ...” gibi soyut olguları somutlaştırmak amacıyla örnekleme şeklinde anlatılan “kıyasî mesel” adı verilen ve genelde uzun olan ifadeler de mesel kabul edilmemiştir. Özellikle Kur’an ve hadisten esinlenmek suretiyle söylenen bu ifadeler, Hz. Ali’ye ait olan meselerde müşahede edilmektedir.²¹

¹⁸ İsmail Durmuş, “Mesel”, s. 293.

¹⁹ Bulut, “Emsalü'l-Kur’an”, s. 41-46; Durmuş, “Mesel”, s. 293.

²⁰ Duaların kalıplaşmış ifadelerini emsâl ile birlikte ele alan ilk dilci Ebû Ubeyd b. Sellâm (ö.224/838)dir. Onun bu uygulaması sonra gelen dil bilimcileri tarafından da sürdürülmüş ve eserlerinde أبو الأشبال (arslan), أبو جادة (kurt), أم القرى (Mekke) gibi mukenna adı verilen deyişler ile, mubenna adı verilen; ابن السبيل (yolcu), ابن السحاب (yağmur), بنت العين (gözyaşı) (kahve) benzeri ifadeler yer almıştır. Ayrıca tağlib olarak adlandırılan حسنين (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin), عمرين (Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer), قمرين (ay ve güneş) gibi ifadelerde bu eserlerde zikredilmiştir. Ebu Hilâl el-Askerî, bu ifadeleri emsal kabul ederken, Hamza el-İsfahânî ayrı başlıklar altında ele almıştır. Bkz. İsmail Durmuş, “Mesel”, s. 293.

²¹ Durmuş, “Mesel”, s. 293.

Meseller şekil olarak çoğunlukla benzetme esasına dayanır ve teşbih edatını açık şekilde almayan istiâre-i temsîliyye biçiminde kendisini göstermektedir. Bu şekildeki meseller şöyle ifade edilebilir:

- a- Mukayese kalıbıyla (أفعل من..) kullanılır. Örneğin, “أجود من حاتم” (Hâtim-i Tâî'den²² daha cömert) gibi.
- b- Seci veya cinas üslubuyla kullanılır. Örneğin “من أجمل قبيلا سمع” (Güzel söz söyleyen güzel söz işitir), “من جدّ وجد” (Arayan bulur) gibi.
- c- “ابن, بنت, اخ, ذو, ذات ve diğer isimlerle oluşmuş isim tamlaması şeklinde kullanılır.
- d- İsim tamlaması şeklinde kullanılır. Örneğin “حاطب ليل” (karanlıkta odun toplayan) gibi.
- e- Teşbih ifadesinin geçtiği bir yapı şeklinde kullanılır. Örneğin, “كالإبرة تكسو غيرها وهي عريان” (İğne gibi başkasını giydirir, kendisi çıplaktır) gibi.²³

Mevridi itibariyle meseller şu kısımlara ayrılır:

- a- Bir olay akabinde kullanılmış, sonrasında yaygınlaşan meseller. Örneğin, “وافق شنّ طبقة”²⁴, “الصيف ضيّعت اللبن”²⁵ gibi.
- b- Eyyâmu'l-Arab²⁶ ve olayları ile ilgili rivayet edilen meseller.
- c- Kur'an'da geçen ve daha sonra mesel olan (emsâlu'l-Kur'ân) ifadeler. Örneğin, “أقرب من حبل الوريد” (Şah damarından daha yakın), “أوهن من بيت العنكبوت” (Örümceğin evinden daha dayanıksız) gibi.
- d- Hz. Peygamberin Hadislerinde geçen ve daha sonra mesel (emsâlü'l-hadîs) olan ifadeler. “إياكم وخضرء الدّمن” (Çöplüklerin yeşilliklerinden [kötü muhitte yetişen kadınlardan] sakının) gibi.
- e- İlk defa yapılan bir teşbihten sonra mesel olarak kullanılan ifadeler. Özellikle karşılaştırma formu (أفعل من..), أسوء القول الإفراط (İfrat en kötü sözdür) örneğinde olduğu gibi yaygın olarak kullanılır.

²² Araplar arasında cömertliği ile meşhur olmuş Hâtim-i Tâî olan kişidir.

²³ Durmuş, “Mesel”, s. 294.

²⁴ Bilge kişi Şenn'in (b. Efsâ) uzun aramalar sonunda tam dengi olan Tabka isimli kızla evlenmesi sonrasında söylenmiş (Şenn Tabaka ile uyuştu) ifadesi daha sonra birbirine uyum gösteren şeyler için mesel olmuştur. Türkçede kullanılan “tencere düştü kapağını buldu” ifadesiyle anlam olarak aynıdır.

²⁵ Bir yaz günü yaşlı ve zengin kocasından boşanmış genç ve yoksul biriyle evlenen kadın, eski kocasından süt istemeye gidince bu (Sen sütü yazın kaybetmişsin) ifadesiyle savuşturulmuştur. Daha sonra bu söz, bir şeyin fırsatını kaçırın kimse için kullanılan mesel olmuştur.

²⁶ Câhiliye döneminde kabilelerin birbirleri ile yaptıkları Yevmü Halîme, Yevmü'l-Besûs, Yevmü Dâhis ve Yevmü Gabrâ vb. gibi savaşımlara ve bu esnada yaşanan olaylara verdikleri isim.

f- Aslı kinaye olan meseller: “Kendi gözündeki mertegi görmez, başkalarının gözündeki çöpe dikkat eder” meseli gibi.²⁷

Meselleri ortaya çıkış dönemlerine göre değerlendirdiğimizde bunların Câhiliye, İslâm ve Müvelled şeklinde üç devreye ait olduklarını görmekteyiz.

Şiirden kaynaklanan meselerde ise ya beytin tamamının ya beytin ilk veya son mısranın ya da her iki mısranın bir veya birden fazla mesel içermiş ifade tarzında karşımıza çıkabilmektedir. Bu tür beyit ve mısralar “el-Ebyâtu’s-sâire” vb. adlar altında müstakil eserlerde toplanmıştır. Özellikle, Zühayr b. Ebû Sülmâ, Ebü’l-Atâhiye, Sâlih b. Abdülkuddûs, Ebû Temmâm, Mütenebbî, Ebü’l-Alâ el-Maarrî ve Ahmed Şevkî gibi birçok Arap şairinin beyit ve mısraları yaygınlaşmış ve daha sonra mesel olarak kullanılmıştır.²⁸ Ebü’l-Esved ed-Düelî’nin,

عار عليك إذا فعلت عظيم لا تنه عن خلق وتأتي مثله

“Benzerini kendin yapıp dururken bir kötü huydan başkasını menetme; bunu yapman senin için büyük bir ayıptır”

Beytiyle Lebîd b. Rebîa’nın her mısraı ayrı bir mesel olan şu beyti bu tür beyitlerden kabul edilebilir.

وكل نعيم لا محالة زائل ألا كل شيء ما خلا الله باطل

“Dikkat et! Allah’ın dışındaki her şey bâtıldır; her nimet de hiç şüphesiz yok olmaya mahkûmdur”

Bu mesellerin şairlerin kendilerine mi ait? Onlar alıntı yaparak mı şiirlerinde kullanmış? Sorularına kesin cevap vermek kolay değildir. Zira Arap edebiyat tarihinde bazı şairlerin var olan meselleri şiirlerinde kullandıkları bilinmektedir.

Meselin Cahiliye dönemine ait olduğunun tespiti için belirlenen kriterler şunlardır:

- Bir meselin içinde Eksem b. Sayfî, Âmir b. Zarib el-Advânî, Evs b. Hârise gibi Câhiliye devri insanların adlarının geçmesi.
- Câhiliye dönemine ait olay, âdet ve inançlarla ilgili olarak söylenmiş olması.
- Çöl hayatı, çöl hayvanı ve bitkileriyle ilgili olması.
- Emsal kitaplarında meselin Câhiliye döneminde söylendiğinin belirtilmesi.²⁹

²⁷ Durmuş, “Mesel”, s. 294.

²⁸ Durmuş, “Mesel”, s. 294.

²⁹ Durmuş, “Mesel”, s. 295.

Meselin İslâmî döneme ait olduğunun tespiti için belirlenen kriterler ise şöyledir:

- a- Meselin Kur'an ayetlerinde geçmesi.
- b- Meselin Hz. Peygamberin hadislerinde kullanılması. Örneğin, *إن من اليد العليا خير من اليد السفلى* (Veren el alan elden hayırlıdır) hadisi şerifleri gibi.
- c- Meselin sahabe sözlerinden alınması. Abdullah b. Abbas'a ait *إذا جاء القدر غشي البصر* (kader gerçekleşecekse göz görmez olur) sözü ile Abdullah b. Mesut'a ait olan *النساء حبايل الشيطان* (Kadınlar şeytanın yularıdır) sözü bu mesele örnek verilebilir.
- d- Meselin tâbiîn sözüne dayanması veya onlardan doğması. Bu ve önceki iki kriter aslında meselin tanımındaki anonim olma özelliği ile çelişiyor gibi görünmektedir. Bu çelişkili durumu şöyle düşündüğümüz takdirde vuzuha kavuşturabiliriz. Bir kimse konuşması esnasında bu ifadeleri sözün sahibini belirtmeksizin irticalen kullanıldığı zaman anonim şartı kısmen sağlandığı için mesel olabilmektedir. Ancak ifadeyi asıl sahibinin adını vermek suretiyle kullanılması durumunda hikmet kabul edilmelidir. Bu bakış yaklaşımımız nasıl kullanıldığı ile alakalı bir tespittir.
- e- Allah adının içinde geçtiği dua anlamındaki özlü sözler çoğunlukla İslâmî döneme aittir. "بلغ الله بك أكلاً العمر" (Allah seni ömürlerin en uzununa ulaştırırım) ifadesi ile "جدع الله مسامع" (Allah kulaklarını sağır etsin) örneğinde olduğu gibi.

İslam'ın gelişyle Cahiliye döneminde kullanılan ancak İslam'ın ruhuna uymayan birçok mesel, İslâm'ın ruhuna uygun şekle çevrilmiştir. Örneğin Cahiliye dönemi mesellerinde vurgulanan kardeşlik anlayışı İslâmî dönemde din kardeşliğine dönüşmüş, bu dönemde kullanılan "Haklı da olsa haksız da olsa kardeşine yardım et" sözü, İslami dönemde "Haklıysa yardım et, haksız ise engelle" ifadesine dönüşmüştür.³⁰

Meseller hakkında yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında *Ravzatu'l-Ukûl* adlı eserde geçen mesellerin bir kısmını sondajlama usulü ile yeni bir başlık altında ele alıp incelemek, araştırma konumuzu daha anlaşılır ve bilimsel kılacağı kanaatindeyiz.

Ravzatu'l-Ukûl'da Mesel

Eserde anlatılan hikâyelerin içinde geçen mesellerin, hikâyenin temasına uygun olarak geçtiği yerlerde, okuyucunun dikkatini artırmak ve verilmek istenen mesajın kalıcı olmasını sağlamak amacıyla zikredilen özlü sözler

³⁰ Durmuş, "Mesel", s. 296.

şeklinde olduğunu tespit ettik. Bu ifadelerin menşei itibarıyla Kur'an, Hadis ve anonim kaynaklı özlü sözler şeklinde üç alt başlık altında işleyeceğiz.

Kur'an kaynaklı özlü sözler.

Kur'an'da geçen ifadelerin tamamı olmasa da bir kısmı geçmişte olduğu gibi günümüzde de sözlü ve yazılı anlatımda serpiştirilerek kullanılmaktadır. Bu anlatım, ediplerin eserlerinde hatiplerin hutbelerinde kullanageldikleri bir üsluptur. Muhammed b. Gazî de bu eserinde bu yöntemi uygulamıştır. Onun eserinde kullanmış olduğu Kur'an menşeli ifadelerden bazılarını burada zikretmek ve değerlendirmek faydalı olacaktır.

1- *إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ...*

*Biz babalarımızı bir din üzere bulduk, bizde onların izinden gidiyoruz.*³¹

2- *وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرُونَ عَلُّوًا كَبِيرًا ...*

*Allah zalimlerin söylediklerinden farklı ve yücedir.*³²

3- *... سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ... ..*

*Selam size hoş geldiniz.*³³

4- *فَاذْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ*

*Oraya güven içinde esenlikle girin.*³⁴

5- *... فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ ...*

*Sonunda rüzgârın savuracağı çöpe döner.*³⁵

6- *... فَإِن بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَىٰ الْآخَرَىٰ ...*

*Eğer biri diğerinin üzerine saldırırsa.*³⁶

7- *... فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا تَدْلُكُمْ ...*

*"...Kim size saldırdıysa sizde ona yaptığı saldırının aynıyle saldırın..."*³⁷

Yukarıda *Ravzatu'l-Ukûl'* da geçen ayetlerden örnekler vermeye çalıştık. Bu incelememiz esnasında şunları tespit ettik:

- 1- Ayetlerin bir kısmının tam olarak alındığını- ki bu ayetler genelde kısa ayetlerdir-gördük.
- 2- Uzun olan ayetlerin ise anlatılmak istenene uygun olan kısmının alıntılındığını müşahede ettik.

³¹ Zuhruf, 43/23; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 250.

³² İsrâ, 17/43; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 192.

³³ Zümer, 39/73; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 149.

³⁴ Hucr. 15/46; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 149.

³⁵ Kehf. 18/45; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 394.

³⁶ Hucurat. 49/9; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 355.

³⁷ Bakara, 2/194; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 56.

- 3- Ayetlerin bu şekilde kullanımı müellifin eserinde sergilediği gibi o dönem anlatımlarında sözün etkili olması için başvurulan bir yöntem olduğu kanaatini bizde uyandırmaktadır.
- 4- Aslında meselerde sözün sahibi belli ise bu mesel olmaktan çıkar hikmet olur. Bu görüşe meselin tanımı ve mesellerin ait olduğu dönemlerin tespiti başlığında yukarıda vurgu yaptık. Bu tespite dayanarak ayet ve ayetten alıntı yapılan kısımları mesel olarak niteleyemeyiz.
- 5- Bu şekilde anlatım, cüzi verilirse bütünü akla daha çabuk gelebilir düşüncesinin bir sonucu olabilir.

Hadis kaynaklı özlü sözler.

- 1- أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَأَبْغَضُ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

*Sevdiğini ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olabilir. Kızdığma da ölçülü kız, belki bir gün dostun olabilir.*³⁸

- 2- إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ صَدَقَةٌ جَارِيَةٌ أَوْ عِلْمٌ يَنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ³⁹

İnsan öldüğü zaman (bütün) amelleri kendisinden kesilir. Ancak üç şey müstesna; sadaka-i cariye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden mümin evlat.

- 3- الْحَرْبُ خَدَعَةٌ⁴⁰

Savaş hiledir.

- 4- أَلْفِتْنَةٌ نَائِمَةٌ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ أَقْبَطَهَا

*Fitne uykudadır, uyandırana lanet olsun.*⁴¹

- 5- تَخَلَّفُوا بِأَخْلَاقِي اللَّهُ⁴²

³⁸ Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Munsif fi'l-Ehâdis ve'l-Asâr*, 35876; *Suneni't-Tirmizî*, sevgide ve nefrette ölçülü olmak babı, 1997; eş-Şeybanî, *es-Sunne*, 1394; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 270.

³⁹ *Müslim*, Vasiyet 1631; *Tirmizî*, Ahkam, 1376; *Nesâi*, vasaya 3651; *Ebû Davud*, vasaya, 2880; *Sünen-i Ahmed*, 372/2; *Darimî*, mukaddime 559; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 18.

⁴⁰ Buhari, bab 3030, *Müslim*, bab 1739; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 376.

⁴¹ Hadis; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut: Daru'l-Marife, 1993, c. X, s. 124; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, Beyrut: eş-Şirkeu's-Şarkiyye, 1971, c. I, s. 1410; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Maverdî, *Edebu'd-Dunya ve'd-Dîn*, Beyrut: Daru Mektebetu'l-Hayat, 1986, s. 324; Alaüddin b. Husamuddin b. Kadî el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal fi Suneni'l-Ekvâl ve'l-Efâl*, (tahk: Bekrî Hayânî-Safvet es-Sakâ, Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1981), c. XI, s.127; İsmail b. Muhammed b. Abdulhadî el-Ucluvânî, *Keşfu'l-Hifâ*, (tahk: Abdulhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hindavî, Beyrut: Mektebetu'l, Asriyye, 2000), c. II, s. 97; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 351. Bu kaynaklara ilaveten daha pek çok kaynakta Râfî'nin Enes (ra) rivayet ettiği şeklinde geçmektedir. Bu hadis fiilen rivayet edilmekte ancak Aralarında Albanî'nin de bulunduğu pek çok muhaddis nezdinde zayıftır. Ayrıca muteber hadis kitaplarında geçmemiştir. Bazen Sözlerin manası doğru ve güzel olabilir. Ancak her doğru ve güzel sözün Allah'ın Resulüne (sav) nispet edilmesi doğru değildir.

Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın. (Allah'ın sıfatları ve Kur'anla)

6- تَكَلَّمَ أُمَّكَ

*Annen seni doğurmaz olaydı.*⁴³

7- شُرُورُ أُمَّيْ عَزَابًا

*Ümmetin kötülere bekar olanlarıdır.*⁴⁴

8- خَفِيفِ الْحَاذِ

*Azla yetinen*⁴⁵

Ravzatu'l-Ukûl' da geçen hadislerin tamamını konuyu gereksiz uzatacağı için yukarıda ele almadık. Araştırmalarımız esnasında müellifin amacına yönelik olarak kullanmış olduğu ifadelerin bir kısmı muteber hadis kaynaklarında geçmektedir. Yine bunlardan hadis kabul edilmeyen ancak hadismişi gibi pek çok kaynak tarafından da kullanılan ifadeler ile de karşılaştık. Bunların ifade edildiği kaynakların hepsini olmasa da önemli gördüğümüzü dipnotta belirttik.

Muhammed b. Gazi el-Malatyavî'nin eserinde mesel vermek için getirdiği sonradan hadis olduklarını tespit ettiğimiz ifadeler için şu tespitleri yapabiliriz:

- 1- Eserinde bu ifadeler için hadis olduğunu belirtmemiş,
- 2- Hadislerin tamamını değil, anlatmak istediğini ifade eden kısmını eserine almıştır.
- 3- Hadisleri kaynak belirterek senediyle zikretmemiştir.

⁴² Bu söz pek çok kaynakta hadis olarak rivayet edilmektedir. Ancak bilinen muteber hadis kitaplarının hiçbirinde yer almamaktadır. Elbanî bu hadisin aslının olmadığını söylemiştir. Bakınız, Ebû Abdurrahman Muhammed Nasıruddin b. El-Hâc Nuh b. Necati b. Âdem el-Elbânî, *Silsiletu'l-Ehadîsi'd-Daîfe*, (Riyad: Daru'n-Neşr, 1992), c. VI, s. 346; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 412.

⁴³ Bu ifade gerek muteber hadis kaynaklarında metinlerin içinde gerekse sahabe gözlerinde oldukça fazla geçmektedir. Araplar arasında da kullanımı oldukça yaygındır. Bkz. Mamer b. Ebî Amr Râşid el-Ezdî, el-Câmî, tahk: Habiburrahman el-Uzma, Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1403, c. XI, s. 111,194; Muvatta, Camiu'l-kıraa, 272; Suneni İbn. Mâce, fitnedi dili tutmak babı, 3973, 4048, Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 147.

⁴⁴ Bu hadisi Ebu Yalâ ve Tebaranî içinde Halid El-Mahzûmî'nin bulunduğu sened içinde, Ebu Hureyre'den metruk olarak rivayet etmiştir. Yine bu alimlerin zayıf senetle Atıyye b. Bişr El-Mâzîni'den merfu olarak "إن من سنتنا النكاح، شراكم عزايكم، وأراذل أموالكم عزايكم" şeklinde ifade edilen rivayetleri de vardır. Bkz. el-Aclûnî, c. II, s. 6-7. Ancak "el-Mevdûât" adlı eserin müellifi, bu hadisi mevzu hadisler arasında saymıştır. Bkz. Radiyyuddin b.Hasan b. Muhammed b. Hasan b. Hıdır el-Adevî es-Sığânî, *el-Mevdûât*, (tahk: Necm Abdurrahman Halef, Dımaşk: Daru'l-Memuni't-Turas, 1405), s. 40; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 243.

⁴⁵ İbni Mace, 4117; İbni Mâce, 2347. *Sunenu't-Tirmizî*, (tahk: İbrahim Atave, el-Babu'l-Halebî, 1975), c. IV, s. 575; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 455.

- 4- Eser, hikâyeler üzerinden yapılmak istenen nasihat ve hikmet olarak görülmelidir. Hikâyelerde verilmek istenen temalara uygun ifadeler, hadis metninin içinden alıntı yapılmak suretiyle eserde yazılmıştır.
- 5- Müellifin eserinde geçen bu ifadeleri hadis olarak değil, anlamını doğru bulduğu için yazdığı kanaati bizde oluşmuştur.
- 6- Yukarıda mesel konusu içinde değinildiği gibi bir ifadenin mesel olarak değerlendirilebilmesi için onun anonim ve teşbih ifade etmesi gerekir. Bu ifadelerin bizzat Allah'ın Resulü tarafından söylenmiş olması veya ona nispet edilmesi dahi bu ifadeleri mesel olmaktan çıkarır ve onun hikmet olarak kabul edilmesini gerektirir.

Anonim kaynaklı özlü sözler.

1- آفة الرعماء ترك السياسة⁴⁶

Liderlerin afeti siyaseti terkidir.

Bu mesel kaynaklarda müellifimizin kullandığı şekilde değil de آفة الرعماء ضعف السياسة (Liderlerin yok oluşu, siyasetin zafiyetidir) şeklinde geçmektedir. Burada Muhammed b. Gazî'nin mesele müdahale ettiği izlenimini almaktayız. Bu izlenim bize mesellerin yerine göre kalıbı çok fazla bozulmaksızın kelime üzerinde küçük değişiklikler yapılarak verilmek istenen temaya uygun ifade edilebileceğini göstermektedir.

2- أبد الله أركانه⁴⁷

Allah saltanatını ebedi kılsın.

Bu mesel muteber kaynaklarda geçmemektedir. Öyle anlaşılıyor ki müellif ya kendine ait ya da o dönem yaşadığı toplumda geçerli olan bir dua cümlesini kullanmıştır.

3- أبدى الصريح عن الرغوة⁴⁸

Saklanacak bir şey kalmadı.

Bu mesel Ubeydullah b. Ziyad'a ait olup, bu sözü Hz. Hüseyin'in Ukeyl b. Ebî Talibi elçi olarak gönderdiği dönemde yanında gizlediği Hâni b. Urve el-Murâdî'ye söylemiştir. Bir önceki örnekte geçen "أبد الله أركانه" ifadesi dua

⁴⁶ Nizamuddin el-Hasan b. Huseyin el-Kûmî el-Nîsâbûrî, *Garâibu'l-Kur'ân ve Ragâibu'l-Furkân*, (tahk: Zekerîyya Umeyrân, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1996), c.I, s. 229; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 197.

⁴⁷ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 9.

⁴⁸ Cemaleddin Ebû Muhammed b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeylaî *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, (tahk: Muhammed Avvame, Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 1418/1997), c. I, s.11; Ebû Ubeyd Kasım.Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, (tahk: Abdulmecid Katamış, Dimaşk: 1980), s. 59; Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Amr ez-Zamahşerî, *el-Musteksâ fi Ems'ali'l-Arab*, (tahk: Muhammed Abdulmuîd Han, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), s.15; Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemhereu'l-Emsâl*, (2. baskı, tahk: Muhammed Ebû Fadl İbrahim-Abdulmecid Katamış, Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1988). c. I, s. 8; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 195.

anlamına olduğu için mesel kabul edilmezken, “أَبْدَى الصَّرِيحِ عَنِ الرُّغْوَةِ” cümlesi içinde teşbih bulundurduğu için mesel olarak kabul edilmektedir.

4- اتَّقِ صُحْبَةَ الْمُنْكَوبِ⁴⁹

5- *Bedbahtla arkadaşlıktan sakın.*

6- اتَّقُوا بَطْرَ اللَّيْمِ إِذَا شَبِعَ⁵⁰

Alçağın doyunca şımarmasından sakın.

7- اتَّقُوا سَطْوَةَ اللَّيْمِ إِذَا شَبِعَ⁵¹

Alçağın doyunca saldırısından sakın.

8- أُخْوِكَ مَنْ صَدَقَكَ لَا مَنْ صَدَّقَكَ⁵²

Kardeşin sana doğruyu söyleyendir, seni tasdik eden değil.

Bu ifade kaynaklarda “صديقك مَنْ صَدَقَكَ لَا مَنْ صَدَّقَكَ” şeklinde geçmektedir.⁵³

Malatyavî bu ifadeyi daha yakına getirerek “kardeşin” ifadesiyle eserine almıştır. Bu bize yazarın kardeşliğe değindiği kısımda mesel üzerinde anlatmak istediğine uygun olarak değişiklik yaptığını göstermektedir.

9- إِذَا ابْتَلَيْتَ بِمَادَّةٍ فَإِنْ كَانَتْ هَا حِلَّةً فَلَا تُعْجِزْ وَإِنْ لَيْسَتْ هَا حِلَّةً فَلَا تُجْزَعْ⁵⁴

Bir olayla sınıandığın zaman, şayet onun için çözüm varsa acizlik gösterme,

Eğer onun için bir çözüm yoksa korkma

10- إِذَا ادَّعَيْتَ الْبَاطِلَ أُجْحَجَ بِكَ⁵⁵

Batılı iddia iddia edersen hasmına kazanç sağlarsın.

11- إِذَا ارْتَدَّتْ أَنْ يَكُنَ لَكَ الْاِلْتِدَادُ بِالشَّيْءِ فَاسْتَعْمِلْ أَغْبَابَهُ وَ إِذَا ارْتَدَّتْ الْعِتْقُ مِنْ رِقِّهِ فَأُتْهِمِكَ⁵⁶

فيه

Bir şeyden lezzet almak istiyorsan gün aşırı kullanma,

Onun emri altına girmek istiyorsan bodoslama dal.

12- إِذَا أَقْبَلْتِ الدَّوْلَةَ خَدَمْتِ الشَّهْوَاتِ الْعُقُولِ وَ إِذَا أَدْبَرْتِ خَدَمْتِ الْعُقُولِ الشَّهْوَاتِ⁵⁷

⁴⁹ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 213.

⁵⁰ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 97.

⁵¹ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 326.

⁵² Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 69.

⁵³ İbnu Vezir Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Murtaza el-Kasımî, *el-Avâsım ve'l-Kavâsım fî'z-Zubbi an Sunneti Ebi'l-Kasım*, (tahk: Şuayb Arnavut, Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1994), c. I, s. 24; Muhammed b. Huseyin b. Abdusamed el-Harisî el- hemadânî, *Keşkül*, (tahk: Muhammed Abdulkerim en-Nemirî, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), c. I, s. 79.

⁵⁴ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 30.

⁵⁵ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 175.

⁵⁶ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 143.

⁵⁷ Bu söz *İğâsetu'l-Lehfân fî Masâyidi's-Şeytân* adlı eserde Aristo'ya ait olarak zikredilmiştir. Ancak bu ifade küçük bir değişikliklerle “إذا أدبرت خدمت العقول الشهوات” şeklinde

Devlet gözetlediği sürece arzular akla,

Arkasını dönünce akıllar arzulara hizmet eder.

13- إذا اقتصتكَ نَفْسُكَ فِعْلاً جَمِيلاً فَلَا تَفْعَلْهُ حَتَّى يَقْتَضِيكَ عَقْلُكَ إِيَّاهُ فَإِنَّ طَاعَةَ الرَّأْيِ

مَرْدُودَةٌ⁵⁸

Aklın onaylamadıkça nefsin onayladığı güzel fiili yapma.

Zira nefsin görüşüne uymak insanı rezil eder.

Bu ifadeler araştırmamız esnasında son dönem kaynaklarından olan *Mecelletu'l-Beyan'da* "اتقوا صولة الكرم إذا جاع وبطر اللئيم إذا شبع"⁵⁹ şeklinde tek bir cümle olarak geçmektedir.

Son üç örnek aslında, yapı olarak birbirine yakın bir surette kullanılmıştır. Hatta birbirinden esinlenilmiş çıkarımını yapabiliriz. Bu mesel kaynaklarda "استوحش من الكرم إذا جاع، ومن اللئيم إذا ، "احذروا صولة الكرم إذا جاع ، وصوله اللئيم إذا شبع"⁶⁰ ، "إِنَّمَا يَصُولُ الْكَرِيمُ إِذَا جَاعَ وَاللَّئِيمُ إِذَا شَبِعَ" ، "احذر مذلة الكرم إذا جاع واللئيم إذا شبع"⁶¹ ، "شبع" şeklinde geçmektedir. Cahiz *Buhala* adlı eserinde sözün asıl sahibinin Kisra, bir başka eseri olan *el-Beyan ve't-Tebyin*'de ise Kisra Erdeşir olduğunu ifade etmiştir. Yine *Uyunu'l-Ahbar* müellifi de burada Kisra'ya, Dineverî ise Buzrucemhir'e ait olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴ Bu üç ve daha pek çok örnekte

de kaynaklarda ifade edilmiştir. Bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkarim b. Ebubekr Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'l-Nihal*, Beyrut: Müessesetu'l-Halebî, tsz., c. II, s. 145; Bekr b. Eyyub İbni Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetu'l-Lehfân fi Masâiyidi's-Şeytân*, Tahk: Muhammed Uzeyr Şems, Beyrut: Dâru İlmu'l-Fevâid, 1432, c. II, s. 1030; Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 274.

⁵⁸ Malatyavî, *Ravzatu'l-Ukûl*, s. 76.

⁵⁹ Abdurrahman b. Abdurrahman b. Seyyid b. Ahmed el-Berkûkî, *Mecelletu'l-Beyan*, I- LXII, Mısır, sayı, 39, s. 17.

⁶⁰ Abdulhamid b. Muhammed b. Huseyin b. Ebi'l-cedîd Ebû Hamid İzuddin, *Şerhu Nehci'l-Belâga*, (tahk: Muhammed Ebû Fadl İbrahim, Beyrut: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.), c. XX, s. 285; Ebu Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim İbni Hallikân, *Vefayatu'l-Ayân ve Enbâi ebnâi'z-Zaman*, (tahk: İhsan Abbas, Beyrut: Daru's-Sadr, 1994), c. VII, s. 71

⁶¹ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Seâlibî, *et-Temsil ve'l-Muhâdara*, tahk: Abdulfettah Muhammed el-Huluv, (Beyrut: Daru'l-Arabiyyeti'l-Kitab, 1983), s. 43; Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ali İbn Hamdûn Ebu el-Meâlî I-X, *et-Tezkireu'l-Hamdûniyye*, (Beyrut: Daru Sadr, 1417), c. I, s. 302.

⁶² Abdulkadir b. Mulla Hevîş es-Seyyid Mahmud Âl Gazî el-Ânî *Beyanu'l-Meânî*, Matbuatu't-Terakkî, (I. Bsk, Şam: 1965). c. V, s.242;

⁶³ Abdullah İbn Mukaffâ, *el-Edebu's-Sağir ve'l-Edebu'l-Kebîr*, (Beyrut: Daru's-Sadr, , tsz.), s. 78; Ebu Abbas Şihabuddîn Ahmed b. İdris b. Abdurrahman el-Karafî, *ez-Zahîre*, (tahk: Muhammed Hucâ, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut: 1994), c. XIII, s. 363; Ebubekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus et-Temimî, tahk: Doktora Öğrencileri, Ummu'l-Kura, 2013; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Maverdî, *Teshîlu'n-Nazar ve Tacîlu'z-Zafer fi Ahlaki'l-Melik*, (tahk: Muhyî Hilal es-Serhân-Hasan es-Saâtî, Daru'n-Nahda, Beyrut: tsz.), s. 269; Ebu Hilâl el-Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Divânü'l-Meânî*, (Beyrut: Daru'l-Ceyl, ts.), c. II, s. 90.

⁶⁴ Ebubekir Ahmed b. Mervân ed-Dineverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, (tahk: Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âlu Selman, Beyrut: Cemiyetu't-Terbiyyeti'l-İslamiyye, 1419), c. II, 115, c. VIII, s. 172.

görüldüğü gibi, mesellerin zamana, söyleyene ve olaya bağlı olarak kullanımında az veya çok değişiklik yapılmak suretiyle anlatımda kullanılabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda hadislerdeki gibi mana ile rivayete cevaz veren bir tutum sergilendiğine şahit olmaktadır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Arapça pek çok nasihat ifadelerinde -hitap edilenin sayısına bağlı değişim gösterebilir- cümle doğrudan emir kipi “أَتَى” ile başlamaktadır.

Sonuç

Arap edebiyatında mesellerin ortaya çıkışı, ait oldukları dönemler, mesel hikmet farklılığı ve bunların özelliklerine değindikten sonra *Ravzatu'l-Ukul* adlı eserde anlatım esnasında müellifin doğrudan kullanmış olduğu Arapça ifadeler arsında sondajlama usulü seçtiğimiz kısa özlü sözlerin bir kısmının mesel olmadığını tespit etmiş bulunmaktayız. Zira bu sözlerin bir kısmının hikmet diyebileceğimiz ifadeler olduğunu tespit ettik.

Ayrıca İslami dönemde yazılı ve sözlü anlatımda pek çok ayet ve hadisin kısa olduklarında bazen tamamının, bazen de vurgulanma ihtiyacı hissedilen bir kısmının ayet ya da hadis olduğu belirtilmeksizin kullanıldığını araştırmamız esnasında belirledik.

Müellif eserinde kullanmış olduğu bu Arapça ifadelerin mesel ya da hikmet olduğunu tespit ederek yazıya geçirmemiş, O sadece anlatmak istediği anlama uygun gelen kısımları alarak ifadelerine zenginlik katıp onları süslemiştir. Mesellerin gerek sözlü anlatımda gerekse yazılı anlatımda bu şekilde kullanımının okuyucuyu cezbetmek ve ona en üst düzeyde yarar sağlamak gayesine matuf olduğu aşikardır.

Araştırmamız esnasında çalışmamıza örnek olarak aldığımız ayet, hadis ve meselleri müstakil başlıklar altında ele aldık ve onların geçtiği kaynakları tespit ederek dipnotta gösterdik. Her bir başlık altında ise o ifadeler için gerekli tespitlerimizi maddeler halinde sıraladık.

Bu çalışmamızla dönemin değerli alimi ve onun eserinin bir yönünü günümüz ilim insanlarına tanıtmaya çalıştık.

Kaynakça

Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdulhadi, *Keşfu'l-Hifâ ve Muzeylu'l-İlbâs*, tahk: Abdulhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hindavî, Beyrut: Mektebu'l-Asriyye, 2000.

Adevî, Radiyyuddin b.Hasan b. Muhammed b. Hasan b. Hıdır es-Sığânî, *el-Mevdûât*, tahk: Necm Abdurrahman Halef, Dımaşk: Daru'l-Memuni't-Turas, 1405.

Ravzatu'l-Ukûl Adlı Eserde Geçen Mesel Örneklerine Dair Bir İnceleme (An Examination of The Examples of Proverbs Found in Rawdat al-Uqul)

- Ânî, Abdulkadir b. Mulla Hevîş es-Seyyid Mahmud Âl Gazî *Beyanu'l-Meânî*, Şam: Matbuatu't-Terakkî, 1965.
- Askerî, Ebu Hilâl el-Hasan b. Abdullah, *Dîvânu'l-Meânî*, Beyrut: Daru'l-Ceyl, tsz.
- Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheretu'l-Emsâl*, thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim-Abdulmecid Katamış, 2. baskı, Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1988.
- Berkûkî, Abdurrahman b. Abdurrahman b. Seyyid b. Ahmed, "*Mecelletu'l-Beyan*", Kahire: sayı, 39.
- Bulut, Ahmet, "*Emsalu'l-Kur'an*", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı III, c. III, 1991.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh, tâcu'l-luga ve shâhu'l-'Arabiyye*, nşr. Ahmet Abdulgâfur 'Attar, Kahire: 1984.
- Cevziyye, Bekir b. Eyyub İbni Kayyim, *İğâsetu'l-Lehfân fî Masâyidi's-Şeytân*, Tahk: Muhammed Uzeyr Şems, Beyrut: Dâru İlmu'l-Fevâid, 1432.
- Dineverî, Ebubekir Ahmed b. Mervân, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, tahk: Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âlu Selman, Beyrut: Cemiyetu't-Terbiyyeti'l-İslamiyye, 1419.
- Durmuş, İsmail, "*Mesel*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Düzen, İbrahim, *Muhammed bin Gazi el-Malatyavi ve eseri Ravzatu'l-ukûl*, İstanbul: Beyan Yayınları 2016., s. 11.
- Ebî Şeybe, Ebûbekir, *el-Kitâbu'l-Munsif fî'l-Ehâdis ve'l-Asâr*, tahk: Kemal Yusuf Hût, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1409.
- Ebu el-Meâlî, Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ali İbn Hamdûn, *et-Tezkireu'l-Hamdûniyye*, Beyrut: Daru Sadr, 1417.
- Ebû Hamid İzuddin, Abdulhamid b. Muhammed b. Huseyin b. Ebi'l-cedîd, *Şerhu Nehci'l-Belâga*, tahk: Muhammed Ebû Fadl İbrahim, Beyrut: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.
- Ebu Suleyman: Şeyh Sabır Hasan Muhammed, "*Emsalu'l-Kuran*", çev. Mustafa Hocaoglu, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun: cilt 12 Sayı 1.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nasıruddin b. El-Hâc Nuh b. Necati b. Âdem, *Silsiletu'l-Ehadîsi'd-Daîfe*, Riyad: Daru'n-Neşr, 1992.
- Ezdî, Mamer b. Ebî Amr Râşid, *el-Câmî*, tahk: Habiburrahman el-Uzma, Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1403.
- Ferâhidî, Ebu Abdurrahman Halil. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, tahk: Mehdî Mahzûmî- İbrahim es-Sâmiâî, Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Fîrûzâbâdî, Mecdu'd-Din Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut: Mektebetu't-Tahkîk ve't-Turâs fî Muesseseti'r-Risale, 2005.
- Hemadânî, Muhammed b. Huseyin b. Abdusamed el-Harisî, *Keşkül*, tahk. Muhammed Abdulkerim en-Nemirî, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Hindî, Alauddin b. Husamuddin b. Kadı el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummal fî Suneni'l-Ekvâl ve'l-Efâl*, tahk: Bekrî Hayânî-Safvet es-Sakâ, Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1981.

Huseynî, Muhammed Murtazâ *ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, nşr. Mustafa Hicâzî, Kuveyt: 1998.

İbn Bibi, Nâsirüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî Ca'ferî Rugadî Münşî, *el-Evamirü'l-alaiyye fi'l-umuri'l-alaiyye* çev. M. Nuri Gencosman, Ankara: Uzluk Basımevi, 1941. İbn Hallikân, Ebu Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *Vefayatu'l-Ayân ve Enbâi ebnâi'z-Zaman*, tahk: İhsan Abbas, Beyrut: Daru's-Sadr, 1994.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts.

İbn Mukaffâ, Abdullah, *el-Edebu's-Sağir ve'l-Edebu'l-Kebîr*, Daru's-Sadr, Beyrut: ts.

İbn Sellâm Ebû Ubeyd Kasım, *Kitâbu'l-Emsâl*, tahk: Abdulmecid Katamış, Dimaşk: 1980.

Karafî, Ebu Abbas Şihabuddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, *ez-Zahîre*, tahk: Muhammed Hucâ, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamî, 1994.

Kasımî, İbnu Vezir Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Murtaza, *el-Avâsım ve'l-Kavâsım fî'z-Zubbi an Sunneti Ebi'l-Kasım*, tahk: Şuayb Arnavut, Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1994.

Kazvînî, İbn Mace Abdullah Muhammed, *Sunenu İbni Mace*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut: Daru'l-İhya, tsz.

Kızılkaya, Yakup, "Arap Dilinde Meselin Darbı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 42 Erzurum: 2014.

Malatyavi, Muhammed bin Gazi, *Ravzatü'l-ukûl*, tahk: İbrahim Düzen, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, 1978.

Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed, *Teshîlu'n-Nazar ve Tacîlu'z-Zafer fi Ahlaki'l-Melik*, tahk: Muhyî Hilal es-Serhân-Hasan es-Saâtî, Beyrut: Daru'n-Nahda, ts.

Maverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Edebu'd-Dunya ve'd-Dîn*, Beyrut: Daru Mektebetu'l-Hayat, 1986.

Nîsâbûrî, Nizamuddin el-Hasan b. Hüseyin el-Kûmî, *Garâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, tahk. Zekeriyya Umeyrân, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1996.

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir, *Muhtaru's-Sihâh*, Beyrut: 1986.
Sami Atâ Hasan, "Emsal fi'l-Kur'ani'l-Kerîm Hasâisuiha't-terbeviyye vesemâtuha'l-Beyâniyye", *Dirâsâtu'l-Ulûmi's-Şeriyye ve'l-Kânûn*, el-Câmiâtu'l-Urduniyye 38.cilt. sayı I, Amman: 2011.

Seâlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail, *et-Temsîl ve'l-Muhâdara*, tahk: Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Beyrut: Daru'l-Arabiyyeti'l-Kitab, 1983.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, Beyrut: eş-Şirkeu's-Şarkiyye, 1971.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut: Daru'l-Marife, 1993.

Şehristanî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebî Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebubekr Ahmed, *el-Milel ve'l-Nihal*, Beyrut: Müessesetu'l-Halebî, tsz.

Şeybanî, Ebu Abdurrahman Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *es-Sunne*, tahk: Muhammed b. Said b. Salim el-Kahtanî, Demmam: Daru ibn Kayyim, 1986.

Temimî, Ebubekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus, tahk. Doktora Öğrencileri, Mekke: Ummu'l-Kura, 2013.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Musa İbn Dehhâk, *Suneni't-Tirmizî*, tahk: İbrahim Atave, Kahire: Mektebetu Mustafa, 1975.
Zamahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Amr, *el-Musteksâ fi Ems'ali'l-Arab*, tahk: Muhammed Abdulmuidd Han, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.

Zeylaî, Cemaleddin Ebû Muhammed b. Yusuf b. Muhammed, *Nasbu'r-Râye lî Ehâdisi'l-Hidâye*, tahk: Muhammed Avvame, Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 1418/1997.

